NICOLAE IORGA ŞI NEOLOGISMELE DE SORGINTE FRANCEZĂ / *NICOLAE IORGA ET LES NÉOLOGISMES DE PROVENANCE FRANÇAISE*

Sanda-Maria ARDELEANU[1]
Alexandrina IONIŢĂ[2]

Rezumat: Nicolae Iorga a fost un francofon a cărui ardoare nu mai are nevoie de prezentare astăzi, când vorbim deja de "francofilofonie românească". *Istoria literaturilor romane* rămâne o comoară de limbă, un corpus viu ilustrând îmbogăţirea limbii române în contact cu franceza, în prima jumătate a secolului XX. "Franţuzismele" lui Nicolae Iorga pot constitui un moment aparte în evoluţia limbii române şi în dinamica sa accelerată, poate, chiar prin intermediul acestor intervenţii ale limbii şi ale lingvisticii.

Cuvinte-cheie: francofonie românească, limbă română/limbă franceză, istorie

Résumé : Nicolae Iorga a été un francophone dont l'ardeur n'a plus besoin de présentation aujourd'hui, quand on parle déjà de la "francophilophonie roumaine". Son *Histoire des littératures romanes* reste un trésor de langue, un corpus vivant illustrant l'enrichissement du roumain en contact avec le français, la première moitié du XX^{e}siècle. "Frantzusismele" chez Nicolae Iorga peuvent constituer un moment à part dans l'évolution du roumain et dans sa dynamique accélérée, peut-être, même par le biais de ces interventions langagières et linguistiques.

Mots-clés : francophonie roumaine, langue roumaine/langue française, histoire

I. Argument

De mai bine de o jumătate de veac, românii – pentru care cuvântul *cultură* trezeşte vibraţii unei minţi dornice de neîncetată cunoaştere – descoperă opera lui Nicolae Iorga, după ce alt sfert de veac, aceasta fusese arestată în „fonduri secrete", şi toate indiciile adunate în jumătatea de veac trecută ne arată faptul neîndoielnic că ne aflăm abia la începutul unui drum din care se deschid permanente cărări spre cercetări învecinate. Numele savantului a devenit sinonim cu istoria naţională şi cu cea sud-est europeană, cu istoria universală, domenii asupra cărora pare să fi instituit un monopol al sintezei. Lucru pe cât de adevărat pe atât de fragil şi îngust formulat, căci lui Nicolae Iorga îi datorăm numeroase deschideri de cercetare în materie de limbă şi literatură, etnografie şi folclor, critică literară şi critică de artă, dramaturgie, arhitectură ori miniatură

[1] Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava, sanda_ard@yahoo.com
[2] Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava

BDD-A30072 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:48 UTC)

ş.a. Cele două volume de *Pagini alese,* întocmite de M. Berza din 1965, prima antologie postbelică de texte, au reprezentat abia deschiderea, este drept, cenzurată, spre universul iorghian, după cum tot cenzurate au fost volumele de până în 1989, căci naţionalismul autorului nu trebuia să iradieze tocmai într-o epocă ce se dorea naţionalistă. De-abia *Istoria Românilor*, editată sub egida Academiei Române, în cele 10 volume monumentale, avea să iasă fără cenzurare, mai naţionalistă ca oricare dintre operele sale – dacă prin naţionalism înţelegem iubirea de patrie frumoasă şi echilibrată, constructivă şi lipsită de excese – şi să deschidă ele însele drumul spre cunoaşterea neciuntită a operei savantului.

Este spiritul recuperator la care autoarele lucrării de faţă s-au angajat în cadrul Colecţiei *Intelectuali români de expresie franceză*, la republicarea secvenţială a unora dintre lucrările lui Nicolae Iorga, secvenţial însemnând lucrarea originală în întregime, necenzurată, dar după regulile actuale ale limbii române, şi nu credem că am putea, fără o muncă asiduă de echipă şi sub girul unei instituţii academice, să începem editarea *operei omnia*. Iar una dintre aceste lucrări, *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea şi legăturile lor*, asupra căreia vom zăbovi astăzi, a apărut cu primele două volume în anul 2016, iar al treilea, în primăvara acestui an. Şi ne-am oprit asupra ei, ca exemplificare, pentru a vedea în ce măsură atitudinile lingvistice ale lui Nicolae Iorga sunt sau nu contradictorii în ceea ce priveşte limba română şi limba franceză.

II. Scurt periplu bio-bibliografic

Educat de mic într-o familie cu profunde afinităţi culturale – Manolache Drăghici, autorul *Istoriei Moldovei pe ultimii 500 de ani*... era fratele bunicii, bunica dinspre mamă tradusese din franceză, aşa cum va face şi mama lui, Zulnia[3] –, nu este de mirare că iubirea pentru limba franceză i s-a transmis din fragedă pruncie, chiar înainte de a merge la şcoală, după cum iubirea pentru limba românească i-au format-o, tot atunci, cronicile lui Kogălniceanu. Modelat într-un spirit cultural european, plecarea la studii în străinătatea a devenit firească, după absolvirea Literelor, la Iaşi, în 1890, iar seria călătoriilor de studii, către Franţa şi Germania, se deschide cu o primă călătorie în Italia, a cărei limbă o învăţase singur, pe la 12 ani, odată cu greaca şi latina. Desigur, cunoştea limba germană suficient de bine ca mai târziu să-şi scrie articole şi cărţi în această limbă, însă acum înmuguresc iubiri ce-i vor rămâne în adâncul inimii până la sfârşitul vieţii: Franţa şi Italia, francezii şi italienii, limba, literatura, cultura şi civilizaţia lor.

Cuprinzătoarea operă iorghiană este, se ştie, majoritar scrisă şi publicată în limba română, dar trebuie subliniat faptul că, până la sfârşitul vieţii, savantul

[3] Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga. 1871-1940. Biobibliografie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Editura Militară, 1976, p. 15.

BDD-A30072 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:48 UTC)

se va ocupa în mod constant ca lucrările să-i fie traduse de specialişti în limbi de circulaţie europeană şi să-i fie tipărite ori la Bucureşti sau Vălenii de Munte, în limbă străină, ori în limbă străină şi în ţara respectivă. Exemplul cel mai semnificativ îl reprezintă memoriul lui N. Iorga către B. Mussolini, scris şi tipărit în româneşte, tradus imediat în franceză, engleză germană şi italiană, prin care protesta faţă de susţinerea pe care Italia o acorda Ungariei – în ciuda sângelui nostru latin, lucru care l-a dezamăgit imens pe autor, rămas totuşi un romantic incurabil –, faţă de revizuirea graniţelor şi pretenţiile maghiare asupra Transilvaniei. Or, memoriul tradus în italiană a fost difuzat în nu mai puţin de 2500 de exemplare în mediile academice şi diplomatice italiene, căci prezenta în documente şi statistici drepturile românilor asupra teritoriului naţional.

În ceea ce priveşte alte limbi, se impune precizarea că limba franceză a fost a doua limbă de publicare a operelor iorghiene, după care se află italiana. Italia a fost ţara care i-a deschis arhivele şi care i-a oferit un număr inapreciabil de documente, pe care, întors în ţară le-a publicat în zeci de volume, primele publicaţii care i-au adus recunoaşterea academică. Către Italia va reveni în nenumărate rânduri şi adeseori va mărturisi că la Veneţia, Roma sau Milano, se simte acasă şi o va vizita adeseori, până în ultimul an de viaţă, mai întâi ca tânăr student în formare, pentru arhive, apoi ca profesor competent, pentru a conferenţia în universităţi sau în alte cercuri, şi ca susţinător al îmbunătăţirii relaţiilor româno-italiene.

Franţa, însă, a însemnat altceva. Deşi a ajuns la Ecole des Hautes Etudes îndrăgostit de poezia latină, aici s-a modelat însuşindu-şi o nouă metodă de cercetare, cu Charles Bémont, Emil Picot şi Georges Monod, ce-i vor rămâne nu numai magiştri, ci şi prieteni pe viaţă, aşa cum la Leipzig îl va întâlni pe Gustav Weigand. Este foarte interesant că teza de doctorat în filozofie pentru Universitatea din Leipzig (*Thomas III, marquis de Saluces. Etude historique*) a fost redactată în franceză şi apoi tradusă în germană, după care susţine şi doctoratul la Paris, cu *Philippe de Mézières. 1327-1405. La croisade au XIVe siècle.* Din perioada studiilor pariziene datează primele sale publicaţii în revistele ştiinţifice franceze şi colaborarea la *Encyclopédie française*, în paralel cu numeroasele publicaţii în ţară. Iar mai târziu, avea să toasteze cu entuziasmul echilibrat de luciditate: „Ridic în cinstea Franţei care m-a învăţat şi disciplina, şi mi-a dat şi credinţa în ideal, a lumii anglo-saxone, care m-a convins că energia poate face minuni [...] nu mai puţin a Italiei, care mi-a arătat că sufletul românesc poate birui orice piedică”.[4]

Revenit acasă, deşi cufundat în scrierea a numeroase studii, articole, prelegeri şi cărţi, ce urmau să fie publicate în spaţiul românesc şi în străinătate, savantul urmăreşte cu un anume interes preocuparea crescândă a unor grupuri sociale, pentru învăţarea şi folosirea corentă a limbii franceze, mai puţin a

[4]Barbu Theodorescu, *op. cit.*, p. 23.

BDD-A30072 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:48 UTC)

germanei, pe linia unei tradiţii francofile exacerbate,[5]ce cucerise învăţământul românesc de aproape o jumătate de secol, în defavoarea limbii române al cărei vocabular era considerat încă sărac. Reprezentaţiile de la Teatrul Naţional din Bucureşti din 1906 îi vor da ocazia de a-şi face cunoscută convingerea şi opţiunea lingvistică definitivă, de a protesta vehement şi de a se plasa în primul eşalon al celor care susţineau respectarea limbii naţionale şi înlăturarea „franţuzismelor" din vorbirea cotidiană autohtonă, „pentru izbânda limbii româneşti în România".[6] Convins că „limba naţională n-are drepturi",[7] căci limba străină, prin exagerată folosire, „ne cotropeşte, ne subjugă, ne umileşte, care rupe pe un popor în două, punând de o parte vorbitorii graiului nostru dispreţuit, iar de alta pe cei mari şi bogaţi care vorbesc altă limbă, care cugetă, simt, trăiesc, iubesc şi mor prin această limbă..." (p. 6-7).

Pentru că apelul său, *O rugăminte,* la boicotarea spectacolelor în limba franceză fusese preluat din ziarul „Epoca" (12 martei 1906) şi de alte ziare, având tendinţa de a deveni curent naţional, iar „franţuziţii", despre care Eminescu spusese odinioară că „au uitat pân'şi-a noastră limbă" (*Ai noştri*) protestau la rândul lor, N. Iorga va susţine o prelegere la Universitatea din Bucureşti, intitulată *Despre drepturile limbii naţionale în statul modern*, apoi altele la Liga Culturală, la sala "Dacia", la Iaşi, în care va face elogiul limbii româneşti. „Temeiul vieţei oricărui popor este limba". A fost, spune savantul, un timp când s-a vorbit latineşte, a fost un timp când s-a vorbit greceşte spre a arăta cultura, căci era limba învăţaţilor. Ei, apusenii, „au prăsit limba latinească pentru ca să dea un loc din ce în ce mai mare limbilor proprii", iar acestea au ajuns „limbile Europei noua"[8] Şi continuă: „în ţara aceasta, era în secolul al XVIII-lea, numai o imitaţie servilă a literaturii franceze"[9]. Or, limba „este forma cea mai înaltă, cea mai deplină, în care se poate exprima sufletul unui popor"[10], iar „limba pe care o vorbim acuma nu este numai limba românească de astăzi, nu este ceva fixat acuma de gramatici, pe care oamenii să-l întrebuinţeze după normele ce se află în aceste gramatici; ea este fiinţa vie care ne vine din timpurile cele mai depărtate ale trecutului nostru, ea este cea mai

---

[5] Exagerare i se pare autorului şi publicarea numelor româneşti după ortografia franceză.

[6] N. Iorga, *Lupta pentru limba românească. Acte şi lămuriri privitoare la faptele din martie 1906*, Bucureşti, Minerva, 1906, p. 3. De văzut şi articolele lui N. Iorga, *Să nu ne stricăm graiul*, *Să ne păzim gura,* în „Culegere de articole din «Neamul românesc pentru popor»" de Maria Basocescu, Bârlad, 1915, 64 p., iar mai recent, N. Iorga, *Lupta pentru limba română*, Bucureşti, Cartex, 2017.

[7] N. Iorga, *Lupta pentru limba românească*, p. 3.

[8] *Ibidem*, p. 11.

[9] *Ibidem*, p. 15.

[10] *Ibidem*, p. 16.

BDD-A30072 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:48 UTC)

scumpă moştenire a strămoşilor care au lucrat, generaţie de generaţie, la elaborarea acestui suprem product sufletesc”[11]. Literatura poporului „transmisă de epocile anterioare, fiecare generaţie nouă coboară, îmbogăţind-o, felul ei particular de a cugeta şi felul ei particular de a simţi, coboară în aceste forme străvechi [...], coboară treptat ceea ce au mai bun şi ceea ce au mai înalt rândurile de oameni care se urmează.”[12] Concluzia autorului este irevocabilă: „În orice stat ce merită numele de cult, în orice stat ce înţelege să trăiască unitar şi să-şi pregătească un viitor, în orice stat ce are mândrie, ce are putere şi conştiinţă, limba naţională-şi menţine toate drepturile [...] Limba naţională trebuie să fie singura limbă de stat.”[13]Crezul afirmat în 1906, că, „nici învăţământul public nu se poate întemeia decât pe limba naţională, dar nici învăţământul privat, dacă vrea să capete şcolarii şi şcolăriţele sale printre români, nu poate cere alte drepturi”[14], deşi în casa lui fiecare poate vorbi în orice limbă doreşte, îi va stărui în minte până la moarte şi de fiecare dată când i se va ivi prilejul, va susţine nu numai folosirea limbii române în spaţiul românesc, ci şi păstrarea limpezimii sale.

III. N. Iorga între limba românească şi franceză

Convins că limba e o fiinţă vie, într-o anume mişcare şi într-o anume schimbare, Nicolae Iorga se va strădui în cuvântările sale să folosească o limbă pe înţelesul tuturor, „de la vlădică la opincă” şi acesta este unul din marile secrete ale succesului său la public: o limbă clară, limpede, ale cărei arhaisme adaugă parfumul epocii şi-i conferă un farmec indescriptibil, însă topica frazei demască gândirea sofisticată a eruditului. Or, tocmai profunzimea ideii a creat peste decenii prejudecata că a-l citit pe Iorga este un lucru foarte greu, nu modalitatea de exprimare. Căci este foarte uşor să-l citeşti pe Iorga şi-ţi trebuie în primul rând perseverenţă şi o anume maturitate de gândire ca să-i poţi înţelege ideea de ansamblu atunci când el nu o enunţă, ci o demonstrează.

Protestul vehement împotriva înlocuirii limbii române cu limba franceză în viaţa publică,afirmat public în 1906, nu va înceta odată cu publicarea volumului *Lupta pentru limba românească*, ci va fi continuat mai ales în lucrările sale ce ţin de istoria învăţământului românesc, atunci când va pune la stâlpul infamiei „franţuzismele” răspândite de „romanţurile” franţuzeşti şi pe „franţuziţii” epocii, ei contribuind la deznaţionalizarea „clasei noastre diriguitoare”.

În 1920, când va publica inegalata lui *Istorie a literaturilor romanice în dezvoltarea şi legăturile lor*,– astăzi aproape uitată şi rareori citată –, în permanenta

[11]*Ibidem*, p. 16-17
[12]*Ibidem*, p. 18.
[13]*Ibidem*, p. 29.
[14]*Ibidem*, p. 33.

BDD-A30072 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:48 UTC)

lor comparare, dar şi în raportarea la literatura engleză sau germană, Nicolae Iorga va pleda, în afara ideii de originalitate în creaţia literară, şi pentru o limbă frumoasă şi armonioasă, şi împotriva imitaţiilor. Însă, deşi nu a scris vreun articol dedicat special limbii, ci doar pentru a susţine folosirea limbii române în zona publică, savantul a fost preocupat în mod constant de găsirea celei mai sensibile nuanţe a cuvântului şi nu s-a sfiit să folosească forme mai puţin cunoscute şi mai puţin folosite ale cuvântului. Iar atunci când forma românească nu-i dădea satisfacţie ori nu avea echivalent în limba română contemporană lui, autorul a introdus adeseori neologisme de origine franceză. Pentru exemplificarea afirmaţiilor vom face raportare la volumul 3 al operei citate, reeditată chiar anul acesta.

În fragmentul:

> Frederic-Melchior Grimm, născut la Regensburg (în 1723) şi menit să moară la Gotha (în 1707), după ce servise pe contele de Schonberg, pe prinţul de Gotha, pe contele de Fussen, [...] înseamnă vorbele de spirit ale *comensalilor*(subl. ns.) săi, îşi asimilează procedeele lor corosive..." (Iorga, *Istoria literaturilor*..., ed. Ardeleanu, v. III, p. 261.)

descoperim acest *comensal*, cuvânt rar folosit, livresc, care provine din lat. *conviv* (lat. *cum* = *cu*, *mensa* = *masă*),însă el se întâlneşte şi în italiană (*commensale*), şi în franceză (*commensal*), şi în germană (*kommensal*).

În fraza:

> Literatura iese şi ea tot mai mult de supt tutela filosofiei universale, *omnisciente*(subl. ns.), întrebuinţând totul numai ca un instrument al ei. (Iorga, *Istoria literaturilor*..., ed. Ardeleanu, v. III, p. 266.)

avem termenul livresc, astăzi aproape deloc folosit, *omniscient,* a cărui origine se regăseşte în latinescul *omnisciens, -tis* = atotştiutor, păstrat în italiană (*onnisciente*), în franceză (*omniscient*), dar nu-l regăsim în germană (*allwissend*)

În extrasul:

> Din această concepţie au ieşit, naturali, modeşti, fără mască şi *coturni*(subl. ns.), vorbind un limbagiu şters... (Iorga, *Istoria literaturilor*..., ed. Ardeleanu, v. III, p. 267.)

avem lat. *cothurnus*, care defineşte încălţămintea mai înaltă, specifică actorilor, încălţăminte cu talpă groasă din lemn, arhaism considerat astăzi uitat, păstrată în it. (*coturn*) şi în franceză (*cothurne*).

În fraza:

BDD-A30072 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:48 UTC)

> ...femeile [din teatrul lui Beaumarchais – n.ed.],contesa geloasă, subreta cochetă şi provocantă, Rosina, apar, evident, numai ca nişte *comparse*(subl. ns.).
>
> (Iorga, *Istoria literaturilor*..., ed. Ardeleanu, v. III, p. 244.)

avem termenul *compars,* cu sensul „personaj mut", fără însemnătate, figurant, neidentificat în latină, dar existent înfr. *comparse* şi în it. *comparsa*, nepăstrat în germană.

În citatul:

> ...un secundant glumeţ, *frondeur*(subl. ns.), cinic,...
>
> (Iorga, *Istoria literaturilor*..., ed. Ardeleanu, v. III, p. 268).

avem franţuzismul *frondeur* devenit în limba română, dar mai rar folosit,*frondor*, cu sensul de *opozant, răzvrătit*, din fr. *frondeur*.

În fragmentul:

> *Renovatorul* (subl. ns.) german, luptătorul contra artificialităţii teatrului francez...
> (Iorga, *Istoria literaturilor*..., ed. Ardeleanu, v. III, p. 273).

avem termenul *renovator*, cu originea în lat. *renovator, -trix*, păstrat în franceză (*rénovateur*), şi, desigur, şi în italiană.

În citatul:

> acel care vedea în Voltaire un «*impiu*răutăcios filosof»
> (Iorga, *Istoria literaturilor*..., ed. Ardeleanu, v. III, p. 301)

avem termenul *impiu*, astăzi un livresc uitat şi nefolosit, cu sensul „necredincios", „nelegiuit", având originea în lat. *impius*, pe care îl găsim în franceză cu forma *impie*.

În citatul:

> ...deşi graţia ar fi ce se poate aştepta mai puţin de la poetul superbilor *voliţionari* sfidători
>
> (Iorga, *Istoria literaturilor*..., ed. Ardeleanu, v. III, p. 313.)

avem termenul *voliţionar*, cu originea în lat. *voluntas*, păstrat în franceză (*volitionnel*), dar şi în italiană.

La fel ca în *Istoria literaturilor romanice în desvoltarea şi legăturile lor* – şi acestea sunt doar câteva exemple alese aleatoriu –, Nicolae Iorga va apela la neologisme în numeroase alte articole şi studii, pentru o exprimare mai plastică a ideilor sale. Le regăsim, de pildă, în antologia de texte care omagiază personalităţi franceze şi vom exemplifica doar în trecere.

În extrasul de frază:

BDD-A30072 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:48 UTC)

> Primită la Versailles la cincisprezece ani, reţinută ca *lectriţă* la cele trei bătrâne uitate de Dumnezeu...
> (*Personalităţi franceze văzute de N. Iorga*, vol. II, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2018, p. 8)

avem termenul *lectriţă*, provenit din lat. *lector, -oris*, care s-a păstrat în franceză (*lecteur, -trice*, dar şi mai vechiul *liseur, -euse*), în italiană (*lettore*), iar în germană are forma *Leser*. Desigur, acest franţuzism învechit, la fel ca *directriţă*, a fost uitat demult şi se poate afirma că nu a avut o circulaţie intensă, căci nu-l regăsim decât în mod excepţional şi numai în textele mai vechi.

În citatul:

> Jignită de închipuite călcări de tratate, „*protectoriţa*" se ţinea la o parte, în cea mai binecuvântată din neactivităţi şi din neintervenţii. (*Personalităţi...*, v. 2, p. 49.)

avem un caz asemănător, când termenul, învechit şi forţat ca şi precedentul exemplu, *protectoriţă* putea uşor fi înlocuit cu firescul *protectoarea*, ce îşi găseşte originea în lat. *protector*, păstrat în franceză (*protectrice*) şi în italiană (*protettore*)

În citatul:

> În schimb, Monsieur dă o petrecere fără pereche Mariei-Antoanetta, cu „toate femeile plăcute din Paris", represintând, în „boschetele Armidei", ciclul lui Carol cel Mare, cu balete conduse de Vestis, de Picq, maestrul de danţ al Curţii Rusiei, cu *jute* înviate din Evul Mediu: *course à la tête noire, à la lance.* (*Personalităţi...*, v. 2, p. 15)

avem termenul *jute*, pe care nici *Petit Robert* nu-l poate explica, căci, în nici un caz nu are legătură cu iuta (materialul textil), ci sugerează mai degrabă o figură de dans, pentru care nu avem explicaţie acum.

În fraza:

> *Ecuieri* şi paji, care se pot întrebuinţa, sunt cu el. (*Personalităţi...*, v.2, p. 24.)

avem, credem, exemplul cel mai bine ilustrat, pentru afirmaţia că N. Iorga a fost prea ocupat de crearea de cuvinte noi din limba franceză şi de încercare lui de a le introduce în vocabularul limbii române: autohtonul *scutier* este un termen medieval mult folosit în literatura istorică şi nu numai aici, însă N. Iorga îl înlocuieşte în deplină cunoştinţă de sens cu franţuzismul *ecuier* (*écuyer*), este drept, cuvânt cu viaţă foarte scurtă.

În extrasul de frază:

> [...] îmbrăcată ţărăneşte, găteşte în haine de ciobăniţă, de camerieră (*Personalităţi...*, II, p. 90)

BDD-A30072 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:48 UTC)

avem termenul *camerieră*, de la lat. camera, un nou franţuzism, forţat şi învechit, păstrat în franceză (*camérier, -ère*, dar *chambre*) şi în italiană (*cameriere, -era*), astăzi nefolosit şi chiar uitat, ce putea fi uşor înlocuit cu firescul *cameristă* ori mai vechiul *fată în casă*.

Credem că neologismele folosite de N. Iorga în volumul final al *Istoriei literaturilor romanice*..., cu rădăcini în latina foarte bine cunoscută lui, au fost adoptate din limba franceză şi nu din limba italiană, pentru că pe aceasta o cunoştea mult mai profund, ea se apropia ca statut de limba maternă, căci savantul citise opere dificile ale unor autori franzeci chiar înainte de a merge la şcoală. La maturitate, puţine din subtilităţile francezei i-ar fi putut scăpa. Neologismele lui Iorga, ca şi dramaturgia sa, au un caracter intelectualist ce pare astăzi puţin forţat: *renovator, comparse, impiu, camerieră,* şi nu este de mirare că nu au fost adoptate nici în mediul academic, cu atât mai puţin în vorbirea obişnuită.

După enumerarea exemplelor de mai sus şi cunoscând evoluţia lingvistică a lui N. Iorga, se ivesc, în mod firesc, mai multe întrebări dintre care prima ar putea fi formulată şi aşa: *N. Iorga, care a luptat o viaţă împotriva franţuzismelor, a creat el însuşi astfel de cuvinte şi a încercat să le introducă în vocabularul limbii române ?* Sau: *A fost N. Iorga inconsecvent cu principiile sale?* Sau: *Cum se împacă filofrancofonia lui cu lupta pentru limba românească ?* Şi numeroase variaţiuni de formulare pe aceeaşi temă...

Un răspuns simplist ar fi da şi nu... Dar lucrurile sunt mult mai complicate pentru cine îi cunoaşte evoluţia intelectuală şi măcar o parte din imensa lui operă. Din toate scrierile sale şi din toate faptele vieţii sale reiese un crez atât de puternic în istoria neamului său şi în menirea acestuia, încât nici la sfârşitul vieţii, când ştia că s-a ordonat uciderea sa, nu a dat îndărăt şi şi-a afirmat cu glasul împuternicit de cunoaştere istorică profundă faptul că iubirea de naţia sa este mai presus decât propria viaţă. Savantul a fost neîndoielnic un francofil şi un francofon de convingere adâncă şi statornică, şi un mare admirator al împlinirilor poporului francez, chiar şi prin Marea Revoluţie, deşi nu împărtăşea ideea de mişcare socială tulburătoare de armonie necesară creativităţii umane. Avea o mare preţuire şi pentru literatura şi istoria, pentru literaţii şi istoricii francezi, despre care a scris de fiecare dată când a avut ocazia, dar mai ales această *Istorie a literaturilor romanice*..., astăzi încă aşa de puţin preţuită. Şi totuşi, se poate afirma că francofilia şi românofilia lui nu sunt deloc în dezacord, aşa cum ar părea, ci se completează şi se susţin una pe cealaltă spre împlinirea personalităţii sale ştiinţifice şi umane. N. Iorga opinase public după 1906 că limba română, limba naţională, este limba de comunicare ce stăpâneşte teritoriul naţional. Acea parte, destul de restrânsă, a societăţii româneşti, care învăţase „franţuzeşte" şi care folosea limba excesiv în comunicarea socială, în dauna limbii materne, şi care era parte a clasei politice, se „franţuzise", se „deznaţionalizase", în viziunea savantului. Şi el, ca mulţi alţii, asimilase limba,

BDD-A30072 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:48 UTC)

cultura şi elementele de civilitate franceze, fără ca acestea să-i pună limba maternă pe talgerul necumpănirii. Limba franceză trebuia să rămână limbă de cultură şi nu să devină limbă-instrument împotriva poporului său, element de scindare, de discomfort social, de dizarmonie socială. Revolta sa era îndreptată nu împotriva limbii franceze în sine, ci împotriva folosirii ei excesive în relaţionarea socială românească şi se manifesta doar pentru a susţine situarea pe prim plan a limbii naţionale în teritoriul naţional, în cazul nostru româna în România, lucru valabil pentru toate naţiunile Europei. Afirmaţia era deschisă şi tranşantă.

IV. În loc de concluzii:

N. Iorga era convins că limbile străine sunt şi trebuie să rămână o modalitate de comunicare cu străinătatea, de cunoaştere ştiinţifică, culturală sau artistică, şi ele, limbile, nu întotdeauna erau necesare în diplomaţie, unde poate fi folosită cu mândrie şi limba română, afirma el. Absolvent de Litere la Iaşi, diplomat la Hautes Etudes, având doctorat în filozofie la Leipzig, deci fluent în numeroase limbi, traducător experimentat, N. Iorga ştia că limba este un organism la fel de viu ca propria fiinţă, că limba trăieşte şi moare la fel ca propria-i fiinţă, însă poate fi „împrospătată" prin cuvinte noi pe care astăzi le numim *neologisme,* ce o dezvoltă şi-i prelungesc viaţa, iar discuţiile cu prietenul său, Lazăr Şăineanu, îi vor fi întărit convingerea. De această dată am exemplificat doar în volumul 3 din *Istoria literaturilor romanice...* obişnuinţa autorului de a crea cuvinte din vocabularul francez şi de a le introduce în limba noastră, obişnuinţă ce poate fi observată în multe alte lucrări şi pe o perioadă îndelungată, fără a uita să citeze adeseori în franceză. El le-a creat graţie unei cunoaşteri profunde a ambelor limbi şi le-a propus cititorului român spre adoptare, lăsând în sală latitudinea acestuia să le accepte sau nu. Acum, la 78 de ani de la uciderea sa şi pentru neţărmurita lui iubire de limbă românească, putem afirma deschis că multe din propunerile sale lingvistice nu au fost acceptate, nu au intrat în uzul şi, deci, nici în vocabularul limbii române. Rămâne la latitudinea specialiştilor în această zonă lingvistică să continue sau nu cercetarea neologismelor pe filieră franceză propuse de savant.

Iar la latitudinea noastră românească găsim,faţă în faţă cu mass-media, un răspuns la întrebarea: *Ştim ce a spus N. Iorga odinioară despre franceză, dar ce ar spune astăzi despre engleză... ?*

Bibliografie:

Bogdan, Mihail (1965): *Dicţionar englez-român*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică;

Condeescu, N. N. (coord.) (1959): *Dicţionar francez-român,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Iorga, N. (2018): *Istoria literaturilor romanice în desvoltarea şi legăturile lor,* ediţie îngrijită de Alexandrina Ioniţă şi Sanda-Maria Ardeleanu, indice general de Alexandrina Ioniţă, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, vol. 1: *Evul Mediu*, 2016; vol. II: *Epoca*

BDD-A30072 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:48 UTC)

Modernă (până la 1600), 2016; vol. III: *Epoca modernă (De la 1600 până în zilele noastre)*.

Paul, Robert (1972): *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris, Société de Nouveaux Lettres, 1972.

Personalităţi franceze văzute de N. Iorga, ediţie îngrijită de Sanda-Maria Ardeleanu şi Alexandrina Ioniţă, indice de persoane de Alexandrina Ioniţă*,* Iaşi, Casa Editorială Demiurg, vol. 1: 2015; vol. II: 2018.

BDD-A30072 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:48 UTC)